bihar board 8th class sanskrit Solutions सामाजिक कार्यम्

अभ्यासः .

मौखिक

1. निम्नलिखितानां शब्दानाम् अर्थ वदत –
प्रश्नोत्तर-
अल्पीकृतः = कम हो गया है । प्रयुञ्जानः = प्रयोग करते हैं । एकाकित्वेन = अकेलापन के कारण । हिताहितम् = हित और अहित । क्वचित् = कहीं । प्रत्युत = बल्कि , अपितु । सर्वदा सुतराम् = बहुत , अत्यन्त । विन्यासम् = रचना , निर्माण । वर्धते = बढ़ता है । आसीत् = था ।
2. निम्नलिखितानां पदानां एकवचन रूपं वदत –
प्रश्नोत्तर –
प्रापयन्ति = प्रभवति । अभवनम् = अभवत् । सन्ति = अस्ति । आसन् = आसीत् । समागच्छन्ति = समागच्छति । कुर्वन्ति = करोति ।
3. निम्नलिखितानां पदानां बहुवचन रूपं वदत –
प्रश्नोत्तर-
विज्ञानोपकरणम् = विज्ञानोपकरणानि । महिला = महिलाः । जनस्य = जनानाम् । बालकाय = बालकेभ्यः । ग्रामे = ग्रामेषु । फलम् = फलानि । नदी = नद्यः ।

लिखित

4. सन्धिं कुरुत
प्रश्नोत्तर
(क) न + इदम् = नेदम् ।
(ख) कः + चित् = कश्चित् ।
(ग) एकः + अपि = एकोऽपि ।
(घ) एकेन + अपि = एकेनापि ।
(ङ) निः + धनः = निर्धनः ।
(च) इति + एवम् = इत्येवम् ।

5. सन्धि विच्छेदं कुरुत
प्रश्नोत्तर-
महिलाश्च = महिलाः + च ।
कश्चिन्मार्गे = कः + चित् + मार्गे ।
एकैकस्य = एक + एकस्य ।
यद्यपि = यदि + अपि ।

https://www.evidyarthi.in/

किञ्च = किम् + च ।
काश्चित् = काः + चित् ।
संकटोऽपि = संकट : + अपि ।

6 . वाक्य निर्माणं कुरुत

प्रश्नोत्तर
असमर्थः = सः कार्य कर्तुम असमर्थः अस्ति ।
इदानीम् = इदानीम् परोपकारकः न दृश्यते ।
वृद्धः = वृद्धः जनः सेवा योग्यः भवति ।
पतति = वृक्षात् पत्रं पतति ।
गमिष्यामि = अहं गृहं गमिष्यामि ।
वर्त्तते = भारत उत्तरे हिमालयः वर्तते ।
आसीत् = भरतः एकः नृपः आसीत् ।

7. मञ्जूषातः शब्दं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत (गच्छन्ति , सन्ति , दृश्यते , रोहितः , जनाः , नद्यः ।
प्रश्नोत्तर-

(क) सर्वदा सुखं न दृश्यते ।
(ख) जनां गृहं गच्छन्ति ।
(ग) वृक्षे आम्रफलानि सन्ति ।
(घ) रोहित : छात्रः अस्ति|
(ड़) नद्यः प्रवहन्ति ।
(च) जनाः सत्वरं सहायतार्थ समागच्छन्ति ।

8. प्रकृति – प्रत्यय – विभागं कुरुत –

भवितुम् = √भ्+ तुमुन ।
निर्मातुम् = निस् + √मा + तुमुन् ।
गन्तव्यः =√गम् + तव्य ।
आसन् =√अस् लङ्ग लकार प्रथम पुरुष बहुवचन । समागत्य = सम् + आ + √गम् + ल्यप् ।
पठितः = √पठ्+ क्त ।

9. सुमेलनं कुरुत

(क) मानदस्य एकाकित्वेन (1) सर्वोपरि मन्यते (ख) कामये दुःख तप्तानां (2) स्वार्थवादः उदितः (ग) इदानी मनुष्यः स्वकीय हितमेव (3) सम्पूर्ण ग्राम स्वच्छं कुर्यात्
(घ) काचित् सामाजिकी संस्था (4) सार्वजनिकस्थलेषु आयोज्यते
(ङ) सामूहिक विवाहः (5) प्राणिनामार्त्ति नाशनम्

उत्तरम्-

(क) (2) । (ख) (5) । (ग) (1) । (घ) (3) । (ङ) (4) ।

10. विपरीतार्थक शब्दयोः सुमेलनं कुरुत

अ.	आ .
(क) गच्छति	1. अनुचितम्
(ख) उचितम्	2. अकर्तव्यः
(ग) तदानीम्	3. असफलम्

https://www.evidyarthi.in/

(घ) समर्थः 4. पूर्णः
(ङ) रिक्तः 5. असमर्थः
(च) सफलम् 6. इदानीम्
(छ) कर्त्तव्यः 7. आगच्छति

उत्तरम् –
(क) (7) । (ख) (1) I (ग) (6) । (घ) (5) । (ङ) (4) । (च) (3) । (छ) (2) 1

11. उदाहरणानुसारम् अव्ययपदानि चिनुत
यथा – शीला श्वः ग्रामं गमिष्यति – श्वः ।
प्रश्नोत्तर –
(क) वैभवी कुत्र गमिष्यति ? कुत्र ।
(ख) शाम्भवी कदा पठिष्यति ? कदा ।
(ग) आयुषी चैतन्यः च लिखतः । च ।
(घ) जावेदः उच्चैः अहसत् । उच्चैः ।
(ङ) जॉनः सर्वदा सत्यं वदति । सर्वदा ।

12. रेखांकितपदेषु प्रयुक्तां विभक्तिं लिखत-
(क) मनुष्येषु सामाजिक : सम्पर्कः क्रमशः अल्पीकृतः ।
(ख) समाजस्य सदस्यरूपेण सर्वेषां कर्त्तव्यं वर्तते । (ग) सर्वेषां जनानां विकासाय कार्य कर्त्तव्यम् ।
(घ) मम ग्रामे एका सामाजिकी संस्था अस्ति ।
(ङ) जनैः सामाजिक कार्य कर्तव्यम् ।

13. अधोलिखित तद्भव – शब्दाना तत्समशब्दात् चिनुत
यथा गाँव ग्राम

प्रश्नोत्तर
आग अग्नि
कुआँ कुप
खेत क्षेत्र
पाँचवाँ पंचम
सब सर्व

योग्यता – विस्तारः

भूतकालिक ' क्त ' , ' क्तवतु ' प्रत्यय

संस्कृत भाषा में भूतकालिक " कृत् " प्रत्ययों में क्त और क्तवतु बहुत लोकप्रिय हैं । कत प्रत्यय सामान्यतः कर्मवाच्य और भाववाच्य में होता है जबकि क्तवतु कर्तृवाच्य में होता है । यद्यपि क्रिया के रूप में इनका प्रयोग होता है किन्तु संस्कृत की तिङन्त क्रिया के विपरीत इनमें लिङ्ग भी होता है , तिङन्त में लिङ्ग नहीं रहता ।
उदाहरण देखें
पट् + क्त = पठित , पुं- पठितः , स्त्री ० – पठिता , नपुं . – पठितम् । यदि तिङन्त होता तो अपठत् जैसा एक ही रूप रहता ।

https://www.evidyarthi.in/

प्रयोग देखें –
बालकेन ग्रन्थः पठितः (लड़के द्वारा ग्रन्थ पढ़ा गया) , कर्मवाच्य , ग्रन्थः पुंल्लिङ्ग है इसलिए कर्म के लिङ्ग के अनुसार क्रिया पुल्लिङ्ग हुई ।
बालकेन कथा पठिता (लड़के द्वारा कहानी पढ़ी गयी) कर्मवाच्य , कथा स्त्रीलिङ्ग है , अत : कर्म के लिङ्ग के अनुसार क्रिया स्त्रीलिङ्ग हुई ।
बालकेन पुस्तकें पठितम् (लड़के द्वारा किताब पढ़ी गयौ) कर्मवाच्य , पुस्तकम् नपुंसकलिङ्ग है , इसलिए क्रिया नपुंसकलिङ्ग में हुई ।
क्त प्रत्यय लगाने पर त बचता है जो कहीं – कहीं ट हो जाता है । कभी – कभी (नियमानुसार) त के पहले इ (इट्) लगता है । जैसे पठितः , कथितः , लिखितः , हसित : इत्यादि । त से ट बनने का उदाहरण
दृश् + क्त= दृष्टः , दृष्टा , दृष्टम् ।
प्रच्छ् + क्त = पृष्टः , पृष्ट , पृष्टम् ।
स्पृश् + क्त = स्पृष्टः , स्पृष्टा , स्पृष्टम् ।
नश् + क्त = नष्टः , नष्टा , नष्टम् ।
क्तवतु प्रत्यय में “ तवत् ” शेष रहता है । यह कर्तृवाच्य में कर्ता के लिङ्ग के अनुसार होता है ।
जैसे –
पठ् + क्तवतु = पठितवत् (नपुं .) , पठितवान् (पु .) , पठितवती (स्त्री °) ।

वाक्य प्रयोग –
बालकः पुस्तकं पठितवान् (पुं .) ।
शीला पुस्तकं पठितवती (स्त्री .) ।
क्त प्रत्यय से बने शब्दों में वत् , वान् , वती लगाने से इस प्रत्यय का रूप हो जाता है । कर्ता के अनुसार लिङ्ग ही नहीं वचन भी बदलता है ।
जैसे-
गम् + क्तवतु = गतवत् । बालको गृहं गतवन्तौ । छात्राः विद्यालयं गतवन्तः । बालिका आपणं गतवती । बालिके पाठशाला गतवत्यौ । बालिकाः पुस्तकालयं गतवत्यः । क्तवतु स्त्रीलिङ्ग का रूप ” नदी ” के समान होता है । कुछ धातुओं के ।
उदाहरण –
क्त. क्तवतु
पत् (गिरना). पतितः पतितवान्
पतिता पतितवती
पतितम्

दृश् (देखना). दृष्टः दृष्टवान्
दृष्टा दृष्टवती
दृष्टम्
श्रु (सुनना) श्रुतः श्रुतवान् इत्यादि ग्रह (पकड़ना). गृहीतः गृहीतवान्
लभ् (पाना). लब्धः लब्धवान्
पा (पीना) पीत : पीतवान्
कृ (कना). कृतः कृतवान्

https://www.evidyarthi.in/

इस प्रकार प्रायः सभी धातुओं से तीनों लिङ्गों में रूप होते हैं । हिन्दी में भूतकाल बनाने के लिए इन्हीं प्रत्ययों के तद्भव का प्रयोग होता है ।

जैसे

गत : – गया

मृतः – मरा

कृतः – किया

प्राप्तः – पाया ||||

https://www.evidyarthi.in/